زنجیرەیەك نووسین لەبارەی ئەزمونی شیعریی حەفتاكانەوە:

(2)

گەڕانەوە بۆ سەرەتای حەفتاكان

شیعری (ئەم كوولەكانە ئەشكێنم) وەك هەنگاوی نێو هەوڵەكان

نووسینی :محەمەد كوردۆ

دەرگا

ئەنوەر مەسیفی دەڵێت:

((شیعری ئەمڕۆی كورد غەدری لێدەكرێت وەك چۆن جاروبار زەلامێك یان ژنێك لەسەر منداڵەكەی خۆی غەدر لەمنداڵێكی دراوسێی خۆی دەكات)).[1]

بەلای منەوە لەكاتی قسەكردن لەسەر شیعری نوێی كوردی (ئەو شیعرەی دەتوانین ناوی شیعری حەفتاكان یان قۆناغی دوای گۆرانی لێبنێین) بازدان بەسەرناوی لەتیف هەڵمەتدا ، وەكو ئەوە وایە لەبابەت چوونە سەرمانگەوە قسەكرابێتو باسی (ئارمسترۆنگ) نەكرابێت.

بەڕای من وەك چۆن لەسەدەكانی رابردوودا پیاوانی كەنیسە ئەو كەسانەیان دەسووتاند كەبیروباوەڕی تازەیان بلاودەكردەوە، ئەگەر لای ئێمەش لەحەفتاكاندا لەسەر شیعری نوێ خەڵك بسوتێنرایە، یەكەمین كەس لەتیف هەڵمەت دەسووتێنرا..!

ئەمەش كەمكردنەوە نییە لەپایەی هیچ شاعیرێكی دی چونكە دنیای شیعرو ئەدەبیات لەدنیای سیاسەتو دەسەلات جیاوازە.

شیعر ئەمارەت نییە تا ئەمیرێك لانەبرێت، نەتوانرێت ئەمیرێكی دیكە دابنرێت.

دەشێت لەیەك قۆناغدا چەند شاعیرێكی گەورە دەربكەون، گەورەیی هیچ كامێكیشیان بچووكی یەكێكی دیكەیان ناسەلمێنێت.

وەك دەڵێن:

((هەر رێیە دەڕوا بۆ دێیە)).

****

سالی حەفتاو هەنگاوی یەكەم

حەفتاكان دەكرێت بەسالانی سكو زای شیعری نوێی كوردی ناو ببرێت، ئەو سالانە كۆمەلێك شاعیری بەتواناو دەنگی تازەیان پێشكەش بەئەدەبەكەمان كرد.

مقۆمقۆی شیعری نوێ (شیعرێك بتوانین بەقۆناغی دوای- گۆران-ی ناو ببەین) پێش سالی حەفتا دروست ببوو، كۆمەلێك (هەوڵ) هەبوون، بەلام هێشتا (هەنگاو) نەنرابوو.

دوورنییه هەریەکێك لەم شاعیرانە خۆیان بەکەسی یەکەم زانیبێت:

((ئەنوەر شاکەلی، لەتیف هەڵمەت، جەلالی میرزا کەریم، شێرکۆ بێکەس، عەبدوڵڵا پەشێو، جەمال شارباژێڕی))[2]

بێگومان ئەوکاتەو ئێستاش لەناو خەڵکدا بیروڕای جیاواز لەو بارەیەوە هەبووەو هەیە. ئەم شاعیرانە هەموویان بیریان لەنوێکردنەوەی شیعری کوردی کردۆتەوەو (هەوڵ)یان بۆ ئەو مەسەلەیە داوەو شیعری نوێی ئێمەش بەهەموویان کامڵ و تەواو دەبێت . بەڵام ئەوەی بەلای منەوە مەبەستە (هەنگاو)ی یەکەمە، نەك (هەوڵ)ی یەکەم.

با لەهەوڵی یەکەم گەڕێین.

لەساڵی حەفتادا دووشتی گرنگ بڵاوکرانەوە:

یەکەم: بانگەوازی روانگە.

دووەم: دیوانی خواو شارە بچکۆلەکەمان.

حەزدەکەم پێش هەموو شتێك ئەوە روونبکەمەوە کەلەباسکردنی روانگەدا تەنها شیعرم مەبەستەو بەهیچ جۆرێك بەلای چیرۆکدا نەچوومو ناچم.

بانگەوازی روانگە لەکاتێکدا بڵاوکرایەوەو داوای تازەکردنەوەی شیعری کوردی کرد، کەپێش ئەوکاتە بەکردەوەو لە (خواو شارە بچکۆلەکەمان)دا، شیعری کوردی هەنگاوێکی باشی لەو بوارەدا هاویشتبوو.

رەنگە بتوانین بڵێین: روانگە وەك بووکەبەبارانێیەك وابوو کەدوای بارانبارینێکی زۆر ئەنجامدرابێت.

جگە لەوە هەروەکو زۆر جاری دیکەش وتراوەو نووسراوە (بانگەوازی روانگە لەبانگەوازێکی سیاسیی‌و کۆمەڵایەتییەوە نزیك تربوو، وەك لەبانگەوازێکی ئەدەبی).

محەمەد باوەکر دەڵێت:

((سەرهەڵدانی روانگەو بەیاننامەو ئەدیبەکانی ئەم ستافە پێوەندییان پتر بەباری سیاسیی ئەو سای کوردەوە هەبوو نەك بەئەدەب، بەڵام لەگەڵ ئەمەشدا هەر خۆی لەخۆیدا سووکە دەستوەشاندنێك بوو لەو ساتەوەختەدا کەئەم گروپە لەهەندێك بواری جیاجیای رواڵەتی کۆمەڵایەتی کورداوەری ئەو سەردەمە ئەنجامیاندا))[3].

روانگە بایەخێکی زۆری بەناوەڕۆکی یاخی‌و شۆڕشگێرانە داو تارادەیەکی زۆر فۆرمو شێوازی نووسینی پشتگوێخست، بەڵام لەڕاستیدا (رۆح)ی شیعر لەفۆرمو شێوازی دەربڕینەکەیدایە نەك لەناوەڕۆکەکەیدا، مەرج نییە هەر شیعرێك باسی مەسەلەیەکی گەورەی کرد شیعرێکی گەورە بێت.

بەلای منەوە ئەو شیوەنەی (محەمەد عومەر عوسمان) بەدیار تەرمی گەڵایەکەوە دەیکات زۆر شاعیر هەن ناتوانن بەدیار تەرمی شارێکەوە بیکەن.

کەچی روانگە ئەم رۆحەی شیعری لەبیر کرد، خۆدەشێت ئەو سەردەمە شیعری ئاوهای ویستبێت، بەڵام شاعیری داهێنەر خۆی تەسلیم بەبارودۆخ ناکاتو پێش زەمەنی خۆی دەکەوێت.

(ئەلەن تەیت) دەڵێت: ((فەلسەفەی شاعیر هەرچییەك بێت، مەودای واتاکانی هەر چەند فراوان بێت، لەرێگای زمانەکەیەوە دەیناسیتەوە))[4].

بەڵام گروپی روانگە (لەسەرەتادا) نەیانتوانی گۆڕان لەزمانی شیعردا دورستبکەن، بەڕای من نەك هەر نەیانتوانی قۆناغی (گۆران) بەجێبهێڵن، بەڵکو شتێکی ئەوتۆشیان نەخستە سەر خەرمانەکەی.

بەراوردێك لەنێوان شیعری (وەڵامی پرس)ی گۆران‌و شیعرەکانی ساڵی حەفتای شاعیرانی روانگە ئەو راستییە بەتەواوی روووندەکاتەوە.

ئاوات محەمەد دەڵێت:

((ئەو زمانە شیعرییەی لەتیف لەخواو شارەبچکۆلەکەماندا رەنگرێژی کردبوو، بوو بەپەیرەوێك کەبانگەوازی روانگەش تاڕادەیەك لەگەڵ ئەو هەوڵانەدا، لەڕووی زمانی شیعرەوە یەکی دەگرتەوە. ئەگەرچی زۆربەی شاعیرانی روانگە لەپەیرەوانی

قۆناغی گۆران بوون بەر لەوکاتە وەك ئەزموونە سەرەتاییەکانیان ئەو راستییە دەسەلمێنن))[5].

شێرکۆ بێکەس کەئەوسا یەکێك بوو لەداینەمۆکانی روانگەو ئێستا بـووە بەیـەکێك لەگـەورەترین رووبارەکـانی شـیعری نـوێی کوردی. رووبارێك کە توانیوێتی بەهاژە دڵڕفێنەکەی ئەو خەڵکانە بەرەو ئەدەبەکەمان پەلکێش بکات کەتائێستا ئەدەبی کوردییان نەناسیووە، یاخود بەباشی نەیانناسیووە.

شێرکۆ بێکەس ئێستا یەکێکە لەو شاعیرە گەورانەی کەشیعری کوردی دەتوانێت زۆر بێباکانە شانازییان پێوە بکات.

بەڵام لەساڵی حەفتادا شیعرەکانی (هەوڵ)بوون لەبواری نوێکردنەوەداو بەڕای من ناتوانرێت بە(هەنگاو) ئەژمار بکرێن.

شێرکۆ بێکەس لەساڵی حەفتادا ((هەڵۆیەك بوو دەیویست پێش ئەوەی باڵدەربکات، بفڕێت))[6].

بانگەوازی روانگە یەکێك بوو لەو هەوڵانەی بۆ فڕین درا، بەڵام تاباڵ دەرنەکرێت فڕین مەحاڵە.

بەبڕوای من لەساڵی حەفتادا شیعرەکانی شـێرکۆ بێکـەس-لـەرووی نوێکردنـەوەوە- نەلەئاسـتی شـیعرەکانی ئـەنوەر شـاکەلی‌و نەلەئاسـتی شـیعرەکانی لـەتیف هەڵمەتـدا نـەبوون. دوور نییـە یـەکێك لەهۆیەکانیـشی بـۆ ئـەوە بگەڕێتـەوە کەشـێرکۆ بێکـەس ((دەرەنگترو لەکۆتایی شەستەکاندا فێری زمانی عەرەبی بووە))[7].

ئەو عەرەبییەی شاکەلی‌و هەڵمەت زانیویانە ئەو نەیزانیووە.

ئاشکراشە سەرچاوەی سوودوەرگرتنی ئەو شاعیرانە لەنوێکردنەوەدا (ئەوکاتە) هەر زمانی عەرەبی بووە.

بەبۆچوونی من فڕینی راستەقینەی شێرکۆ بێکەس درەنگترو لەم شیعرانەوە دەستپێدەکات: (من تینوێتیم بەگڕ ئەشکێ، تـۆ هەوریت‌و ئەتبارێنم، سمکۆ جارێکیتر ناچێتەوە سەر خوانی مردن، گینگڵ).

هیوادارم ئەم رایەم بەزوڵمکردن لە:

(تریفەی هەڵبەست‌و کەژاوەی گریان‌و کاوەی ئاسنگەرو زۆرێك لەشیعرەکانی من تینوێتیم بەگڕ ئەشکێ) نەکەوێتەوە، چونکە ئەو دیوانانە شیعری ناسك‌و جوان‌و سەرکەوتوویان تێدایەو ناتوانرێت نکوڵی لەم راستییە بکرێت، بـەڵام لـەڕووی نوێکردنـەوەوە، ناکامڵن‌و ئێمەش قسەمان لەسەر نوێکردنەوەیە. بەتایبەتی کەئێمە هەنگاوی یەکەممان مەبەستە لەو نوێکردنەوەیەدا.

رۆستەم باجەڵان دەڵێت:

((ئێمە نابێ ماڤی دیوانی پرۆژەی کودەتایەکی نهێنی -1973ی ئەنوەر شاکەلی‌و دیوانی خواو شارە بـچکۆلەکەمان -1970ی لەتیف هەڵمەت بخۆین. بەوەی تێکست شاگەواهەو هـەقناس دەزانـێ ئـەم دوو دیوانـە نوێبوونـەوەیان تێدایـە، ئـەم نوێبوونەوەیـە لەتێکستە ئەدەبییەکانی برادەرانی روانگە نابینرێ))[8].

دیوانی خواو شارە بچکۆلەکەمان لەهەندێك لەشیعرەکانیدا، وەك: (ئەم کوولەکانە ئەشکێنم، لـەباوڵێکی کلیـل ونبـوودا، مـردن لـەخوێی شـەوایە، چـوار هەڵبەسـت، وشـە سـووتاوەکان، هەڵبەسـتێکی تـازە، پەیکـەرێك بۆخـۆم ئەتاشـم، سـێبەری چـاوە ژەنگاوییەکان،خواو شارە بچکۆلەکەمان، هەڵەی شوێنپێکان، ئەڵێن خوێ لەدارستانەکانایە، لقـی شـەو هـەتاو ئـەگرێ، گـەڵای خـوێ ئەوەرێ، تارماییەکان ئەتوێنەوە).

بەتایبەتی شیعری (ئەم کوولەکانە ئەشکێنم)کە جگـە لـەناوەڕۆکێکی یـاخی‌و شۆڕشـگێڕانە، شـێوازێکی نـوێ‌و داهێنەرانـەی وا بەکارهێنراوە، -بەلای منەوە- تا ئەو کاتە لەئەدەبی کوردییدا بێوێنە بووە.

باجارێ گەشتێکی خێرا بەناو ئەو نووسـینانەدا بکـەین کەلەسـەر خـواو شـارە بـچکۆلەکەمان نووسـراون، پاشـان دەچـینە سـەر شیعری (ئەم کوولەکانە ئەشکێنم)و بەدرێژیی قسەی لەسەر دەکەین.

★★★★★★

لەتیف حامید لە رۆژنامەی (التاخی)دا- ساڵی حەفتا- وتوویەتی:

((خواو شارە بچکۆلەکەمان مژدەی لەدایکبوونی شیعرێکی کوردی پێشکوتووی پێیە))[9].

ئەنوەر شاکەلی لەنامەیەکدا کەبەعەرەبی‌و بۆ لەتیف هەڵمەتی نووسیووە (دیارە هەر لەساڵی حەفتادا بووە) دەڵێت:

((... شـیعرەکانی خـواو شـارە بـچکۆلەکەمان بەشـێوەیەکی گـشتی تاکـاتی ئێـستامان جـوانترین شـیعری کـوردین‌و بـەرزترین

ئاستییان هەیە))[10].

لەژمارە (29-30)ی هاوکاری ساڵی 1970 دا (وەك لەتیف هەڵمەت دەڵێت) یەکێك لەگروپی روانگە بەبێ ناو ئەوەی دەربڕیووە کەئەوان، واتە روانگە:

((داوای جۆرە دەقێك دەکەن لەو دەقانەی خواو شارە بچکۆلەکەمان))[11].

کەمال میراودەلی دەڵێت:

((... لەو دیوانەدا تازەییەکی سەیرو نائاسایی لەشیعری کوردییدا دەبینرێ، سەیری هەر ناوی دیوانەکە بکە -خواو شارە بچکۆلەکەمان- ئەوە خۆی لەخۆیدا ناونیشانێکی تازە بوو بۆ ئەوکاتە.. تازەییەکە لەو دیوانەدا لەشێوەو ناوەڕۆکی شیعری کوردییدا وەك خۆر ئاشکرایە))[12].

عەباس عەبدوڵلا یوسف (ب، دۆتمیر) کەباسی قوتابخانەی کفریو قوتابخانەی روانگەو قوتابخانەی هەولێر دەکات، دەڵێت:

((بەرهەمی قوتابخانەی کفری بەدەرکەوتنو مێژوو لەپێشترە))[13].

بێگومان یەکەم بەرهەمی بلاوکراوەی گروپی (کفری)ش خواو شارە بچکۆلەکەمان بووە.

نەجات حەمید دەڵێت:

((سەرەتای نوێخوازی پێش ئەو دوو شاعیرە-باسی ئەنوەر مەسیفی و سەباح رەنجدەر دەکات- لەسەردەستی لەتیف هەڵمەت لە-خواو شارە بچکۆلەکەمان-و ئەنوەر شاکەلی لە -پرۆژەی کودەتایەکی نهێنی- دەستی پێکردووە، کە لەکاتی خۆیدا سەداو دەنگدانەوەیەکی گەورەیان هەبووە))[14]

****

لەتیف هەڵمەت بەم دیوانەی زۆر شتی جەوهەریو گرنگی لەلایەنی هونەریو تەکنیك لەشیعری کوردیدا گۆڕی. ئەم کارەشی تاڕادەیەکی باش لەشیعری (ئەم کوولەکانە ئەشکێنم)دا، بەرجەستەبووە. بۆیە من پێموایە دەکرێت لەنێو تێکڕای ئەو هەولانەی لە حەفتاکاندا بۆ نوێکردنەوەی شیعری کوردی دەدران ئەم شیعرە بەهەنگاوی یەکەم دابنرێت.

لەم شیعرەدا وەکو سەرەتایەکی زۆر باش، شێوازێکی نوێ (لەزمانو ئیقاعو کەرەستەکانی دەربڕین) کراوە بەئامانجی سەرەکیو هەنگاوی جیدی بۆ نراوەو بایەخی گەورە لە ناوەڕۆکی نووسینەوە بۆ شێوازی نووسین گوازراوەتەوە.

ئەم شیعرە قسەکەی (عەبید زاکانی)م بیردێنێتەوە، کەدەڵێن: ((کابرایەك لێی دەپرسێت: قیمە بەقاف بکرێت باشە یان بەغەین؟

ئەویش دەڵێت: کاکی برا لەقافو غەین گەڕێ، قیمە بەگۆشت بکرێت باشە))[15].

ئەم کوولەکانە ئەشکێنم[16]

ئەمە باوەڕی منە
ئاگرەکەم ناتوێتەوە
تەمەنی من بلێسەیەکی
بێ خۆڵەمێشە
پەرستگاکان ئەڕووخێنم
وشەکانم ئامێتەی رەگی زەوی ئەکەم

شینایی ئاسمان

وەکو چڵی یادگار

لەسەر دڵما ئەشکێنم

ئەمە باوەڕی منە

شەپۆلەکانم وەستانی نییە

کەس لە زبانم تێ ناگات

سێبەری هەنگاوەکان

باخچەی گوڵە

نیگای چاوە ماندووەکانم

باروتی تۆڵەیە

چی ئەڵێن بڵێن

ئەم شارە کەڕووی نەکردووە

نیوەی زامەکانم

لەشەپۆلی خوێی شەوا

جێ دێڵم بۆ خۆشەویستەکەم

ژیانی من

چاڵی ئاگرو چرۆی پشکۆ ئەگرێ

ئەو نامانەی ناردبووم وەڵامەکانی نەهاتەوە؟

بشێ بای شەو مردبێ

چاوی رێبوارەکان وەکو مەرگ

برسێتی تیا شی ئەبێتەوە

هەموو شوێنێ گەڕام

بای شەو خۆی تیا نەشاردبووەوە

ئەمە باوەڕی منە

ئەم کوولەکانە ئەشکێنم

پەنجەرە ژەنگاوییەکان ئەوەرێنم

خۆم ئەخزێنمە مناڵدانی بەهارەوە

لقی خۆر ئەکەم بەشنەی بەستەکانم

بزمارێك ئەکوتمە ئەو تابووتانەی

کەلەژێر شەختەی پارا

چاویان زیتە زیتێتی

لی ئەم بیابانە کەفاوییە ئەڕژێنمە

گلێنەی ئەو تارماییانەی

کە دەرگاکان دائەخەن

کەس شمشێری ئەم کێلانانە

هەڵنەکێشێ

ئەم هێلکانە هیچ هەڵناهێنن

شەپۆلی دەریایەکم وەستان

لێم پرسی بۆ کوێ

وتی نازانم

ئەم رۆژژمێرانە بدڕێنن

ئەلبوومەکان بسوتێنن

تاریکایی بخزێننە ئەو شووشانەوە

کەبەتیشکی مناڵەکانتان

دروستی ئەکەن

بیابانی گلۆڵەی تینوێنتی رۆژگار

چپەی رەشایی رێگاکان

ئەخواتەوە

گەوەی ئازار تێر ناخوات

دەسا سیخەکانتان ساودەن

وشەکانم گوڵە گەنمێکی ون بووە

مناڵەکان لەلوولەی خەما

بۆی ئەگەڕێن

بەو کۆترەم وت کەلەسەر

منارەی مزگەوتێکی وێرانا

شابالّەکانی رائەوەشاند

چیت پێیە؟

وتی: لقێك بەفر

ئەم بەندەرە گەلێك تاریکە

ناونیشانەکەیم بۆ ناخوێنرێتەوە

دوێنێ منالّێك لەسەر سەربانەکەمانا

رای ئەکرد

ئەو شەمەنەفەرەم بیرکەوتەوە

کە خلیسکایە رووبارەکەوە

رۆلّە تۆ بۆ ئەوەندە لاساری؟

چەندت پێ ئەلّێم وێنە لەزقوم درووست مەکە

فیکە لەکچی هاوسێکەمان مەکێشە

لەکاتێکا جوتیارێکی برسی کورد

باراشی بۆ مالّی ئاغا ئەهارِی

ماوتسی تۆنگ ئامۆژگاری

سەربازەکانی ئەکرد

-دوا هەوالّ لەم دەنگو باسە-

هاتوچۆکردن قەدەغەیە

بۆ ئەوانەی

سەیری دیوارەکان ئەکەن

ئەو نامەیە مەخە پۆستەوە

ناونیشانەکەی هەلّەی تیایە

من شەیدایەکم سەودای دلّم

ئاوسی چەن پیتێکی بێ رەنگە

گیانە دوێنێ وتم:

مەمکی خۆشەویستەکەم دەریای زێڕە

چاوی خۆشەویستەکەم کانگای زیوە

لەشی خۆشەویستەکەم چاوگەی رووناکییە

گوێم لەپێکەنینێ بوو

لەپشت هەردەی شەوەوە

شێوەی کەسم نەدی

بەڵام دەنگەکەم ناسییەوە

زامی بارانەکان

وەك دەمی مردوو خەمناکە

با شوێن پێکانمان

لەم هەورازانەدا

بکەین بەیادگار

خوای شادی لەکوێیە؟

زەویەکەی من بەسەر شانمەوە نوقمی تەمە

تاساوی چنگی دڕندەی میوانەکانمانە

ئەو منالەی لەشارە سووتاوەکە جێمابوو

وتی:

-دایە گۆرانییەکەم لەباوڵەکەمانا

شاردۆتەوە

بیدەرە کۆرپەکەی کۆشت

لەبەردەرگای شادا پاسەوان بووم

ئەوەی ئەهات لەملیم ئەدا

کە لام کردەوە هەرچیم کوشتبوو

شێوەی وەکو خۆم وابوو

دووبارە شمشێرەکەم ساودایەوە

دایە بە برا بچکۆلەکانم بڵێ:

بووکەشووشەکانیان پەراش پەراش کەن

بتەکانیان

هەپروون هەپروون کەن

ئەندێشەکانیان

لەژێر سەرینەکانیانا حەشاردەن

با سامۆتکەی شەو

نەیدزێ

خوێنی کوژراوەکان بانگم ئەکات

بۆ ئەوەی

وێنەیەکی پێ بکێشم

لەسەر توورەیی پەنجەرەکەمانا

ئەم گۆزە پڕ لەخۆڵانە

زیندە بەچاڵ ئەکەم

ئەم کووپە سوورانە ئەشکێنم

ئەشێ ئەم بەردانە یادگاری خوابن

-بەستەی تۆڵە وەکو خوێن سوورە

بەستەی تۆڵە بەزەیی بەزۆردارا نایەتەوە ـ

ئەوە چەن وشەیەك بوو

ئەو منالآنە ئەیان نووسی

کەهێشتا لەدایك نەبوونە

بۆ ئەوەی بیکەن

بەلافیتەی خۆ پیشاندانەکەی سبەینێ

با ئەم نەخشانە لەدرزی پیتەکانمانا بشارینەوە

بروسکەی ئەم هەورانە شتێکی تازەی تیایە

ئەی منالە چاو پڕ لەچاوەنواڕیو

خۆشەویستییەکان

بڕۆن لەشەقامو بازاڕەکانا هاوار بکەن

لەسەر درەختی رێگاکانا بنووسن

-دایە دەرگاکان بکەرەوە

تەرمی تاریکی ببینە

لەژێر پێی تەمەنمانا-

-دایە دەرگاکان بکەرەوە

وا باوکم ئەگەڕێتەوە

باوەشی ماندووی

پڕە لە شالقی هەتاو

***

ئەم شیعرە لەگەڵ خۆیدا مژدەی لەدایکبوونێکی نوێی هێنا، خۆی لەخۆیدا بانگەوازی یاخیبوون بوو، یاخیبوونێك کە لەشیعرەکانی دیکەی ئەو کاتەدا بەم جۆرە نەبووە.

لەم شیعرەدا یاخیبوونەکە لە (زمانو ئیقاعو کەرەستەی دەربڕینو فۆرمی کۆن)دا بوو، یاخیبوونەکە یاخیبوون بوو لەکۆتو پێوەندەکانی دەنگ:

(ئەم کوولەمانە ئەشکێنم)

شاعیر وەك ئەوەی خۆی بەبیلالی حەبەشی زانبێتو شێوازەکانی نووسینی ئەوکاتەشی وەك کوولەکە بینیبێت، وایە.

ئەی کوولەکە بۆ ماوەیەك دەنگی بیلالی حەبەشی نەخنکاند؟!

رۆژانێك بانگەوازی ئایینی نوێی لەنێو خۆیدا نەشاردەوە؟!

شاعیر کوولەکەکان دەشکێنێت بۆئەوەی دەنگ ئازاد بکات، ئازادکردنی دەنگیش دەکاتە خاڵی دەستپێکردن بۆ ئازادکردنی (بیر)و (روانین).

(پەرەستگاکان ئەڕوخێنم)

(پەنجەرە ژەنگاوییەکان ئەوەرێنم)

لەتیف هەڵمەت کەئەم بڕیارانە دەدات دەشزانێت هەروا بەئاسانی پەیامەکەی بۆ ناگەیەنرێتە جێگای خۆی، دەشزانێت کۆنە خوازەکان لەبەردەمیدا قووت دەبنەوە.

((... هەندێك کەس جیاوازییان لەگەڵ خەڵکی تردا ئەوەیە چاوو گوێی تریان هەیە، شتگەلێکی پێدەبینن‌و پێدەبیستن کەخەڵکی ئاسایی بێبەشن لێی..

هەر ئەم شتەشە مرۆڤی بەرەو تاقیکردنەوەی ئایین پەلکێشکردووە))[17].

ئەم قسەیە سەبارەت بەپێغەمبەران کراوە، بەڵام بۆ شاعیرە داهێنەرەکانیش هەر راستە. ئەوەتا لەتیف هەڵمەت وەك چۆن دەنگێك لەناخەوە هانی دەدات بۆ ئەوەی شۆڕشێکی شیعریی بەرپا بکات، هەر هەمان دەنگ ئاگاداریشی دەکاتەوە کەئیشەکە ئاسان نییە. ئەم دەنگە دەیخاتە گێژاوێکی دەروونییەوە (ئەم گێژاوە پێغەمبەرەکانیش پێیدا تێپەڕدەبن). لەم گێژاوە دەروونییەدا دوو جەمسەری دژ بەیەك هەن کەئەوانیش (هیوا)و (ترس)ن. لەحاڵەتی ئاگاییدا بەهەر خۆماندووکردنێك بێت، شاعیر ترسەکە دەشارێتەوەو هیواکە پێشان دەدات. بەڵام ترسەکەش هەروا دەستەوەستان نابێت، ئەویش لەهەلێك دەگەڕێت لەبەرامبەر

دوژمنەکەیدا کەـهیوایەـ راستبێتەوەو ڕێگریی لێبکات.

باشترین هەلیش بۆ ترس حاڵەتی نائاگاییە، ئەوەتا لەغەفڵەتگیرێکدا ئەگەرچی بەشێوەیەکی تەماوییە بەڵام خۆی دەردەخات:

(کەس لەزبانم تێ ناگات)

ئەم ڕستەیە تەعبیرە لەو چرکەساتە کەشاعیر تیایدا هەست بەنائومێدی دەکات.پێموایە ئەگەر پاڵەپەستۆی هیوا نەبوایەو شاعیر نەیویستایە ترسەکە بشارێتەوە، ئەم ڕستەیە بەجۆرێکیتر دەبوو، دوور نەبوو بەم جۆرە بوایە:

(خەڵك بەردە بارانم دەکەن).

ئەم گێژاوی هیواو ترسە هەموو ئەو شاعیرانەی تێدەکەون کەبیر لەیاخیبوونو شۆڕشی نوێکردنەوە، دەکەنەوە.

ئەوانیش دەبن بەدوو گروپەوە:

<u>گروپی یەکەم</u>: ئەوشاعیرانەن کەترسەکەیان بەهێزترەو خۆشیان لەگەڵ هیواکەیاندا دەمرنو ئیشەکەیان هەتیو دەکەوێت.

<u>گروپی دووەم</u>: ئەو شاعیرانەن کەهیواکەیان بەسەر ترسەکەیاندا زاڵ دەبێت و شاعیرو ئیشەکەشی نەمر دەبن.

لەتیف هەڵمەت دەکەوێتە نێو گروپی دووەمەوەو وەك دەبینین لەسەرتاپای شیعرەکەدا یەك جار ترسەکە سەر بەرز دەکاتەوە. بەڵام لەچەند شوێنێکدا تەحەدای دەکرێت، تەحەداکردنەکە جۆرێکیشە لەخۆدڵنیاکردنەوە:

(ئاگرەکەم ناتوێتەوە)

(وشەکانم ئاوێتەی ڕەگی زەی ئەکەم)

(شەپۆلەکانم وەستانی نییە).

ئیقاع

ئەگەر ((لەئەمریکا ـوالت وایتمان-و لەئەوروپا ـبۆدلێر-و لای عەرەب ـئونسی ئەلحاج و ئەدۆنیس- بۆ یەکەمجار دیواری نێوان شیعرو پەخشانیان ڕوخاندبێت...)).[18]

لای ئێمە لەتیف هەڵمەت ئەم هەنگاوەی ناوەو ئەم دیوارەی رووخاندووە.

کەمال میراودەلی دەڵێت:

((...ئاشکرایە ئەم شیعرانە ـمەبەست لەچەند شیعرێکی خواو شارە بچکۆلەکەمان-ە بۆ یەکەمجار بەشێوەیەکی بەهێز شیعری پەخشان، شیعری ئازادی ڕەها... لەئەدەبی کوردیدا............. دەکەن))[19]

لەم شیعرەدا وەك سەرەتایەکی زۆر باش و بە شێوازێکی نوێ کێشو سەروا تەلاق دراون بێئەوەی ماڵی شیعر بشێوێت، کێشو سەروا تەلاق دراون بێئەوەی مناڵەکانی ڕستەو ئیقاع سەرگەردان بن.

لەم شیعرەدا وەك سەرەتایەکی باش و بەشێوەیەکی نوێ و پێشکەوتووانە بایەخ بەئیقاعی دەروونی دراوە.

ئیقاعی دەروونی کەخۆی بەکێشی دیاریکراوەوە نابەستێتەوە لەلاوكو حەیرانـدا هەبووە بەڵام سوودی لێنەبینراوە، بەڵکو وەکو کەمال میراودەلی دەڵێت: ((لەڕێگەی شیعری عەرەبییەوە بەتایبەتی تەیاری ـشیعر69ـی فازڵ عەزاوی‌و ئەوان))[20]ەوە هاتووە.

لەتیف هەڵمەت خۆشی دان بەوەدا دەنێت کەگروپی کفری بەگشتی تاڕادەیەکی باش سودیان لەبەیاننامەی (شیعر69) و گۆڤاری (شیعر69) بینیووە.

دەربارەی خودی خۆشی، بەتایبەت ئەم شیعرەی ئێمە باسی دەکەین ـئەم کوولەکانە ئەشکێنم- دەڵێت: ((لەژێر کارتێکەری قەسیدەی ـهذا هو اسمی- ئەدۆنیس دایە))[21].

ئیقاعی دەروونی بۆ ئەوکاتەی لەتیف هەڵەت ئەم شیعرەی تێدا نووسیووەو بەم شێوە سەرکەوتووە، داهێنانێکی چاك بووە.

تەنانەت شاعیرێکی گەورەی وەکو (شێرکۆ بێکەس)تا سەروەختێکی درەنگ لەم رووەوە هیچ هەوڵ و کۆششێکی نەبووە، شیعرەکانی تادەگەن بە(ئافات) تێکڕا ئیقاعی دیاریکراویان هەیەو کێشیان تێدا بەکارهێنراوە[22].

راستە کێشەکان جۆراو جۆرن و جێگۆڕکێیان پێکراوەو هەندێکجار لەیەك شیعردا چەن کێشێك بەکارهێنراوە (وەك لەهەندێك چیرۆکە شیعرەکانی -رووبار-دا، دەبینرێت) بەڵام وازیان لێنەهێنراوەو شاعیر نەیتوانیووە بۆیەکجاری دەسبەرداری کێشەکان ببێت .

ئەگەرچی کەمال میراودەلی دەڵێت:((لەتیف لەو هەوڵە سەرەتاییەیدا تەنیا نەبووە بەڵکو ئەنوەر شاکەلی ئەوسا -فەرهاد شاکەلی- ئێستا، لەم هەوڵەدا هاوڕێو هاودەمی بوو))[23].

بەڵام من لەم بۆچوونەیدا لەگەڵی نیمو بڕاوم بەوە هەیە کەشیعرەکانی ئەنوەر شاکەلی لەگەڵ هەموو جوانیو یاخیبوونو نوێگەرییەکیاندا، ناچنە خانەی شیعری پەخشانەوە، چونکە جگە لەسەروا (کێش)ی دیاریکراویشیان تێدا بەکارهێنراوە.

سەروا کەمتر شاعیرانی سەرقاڵکردووە، بەڵام (کێش) ئەوەندەی من ئاگام لێبێت لەنێو شاعیری حەفتاکاندا، دوای لەتیف هەڵمەت کەسی دووەم -عەباس عەبدوڵڵا یوسف -ە کەخۆی پێوە پابەند نەکردبێت، وەك لەنامیلکەی (ئاو)دا، دەبینرێت کەچوار ساڵ دوای (خواو شارە بچکۆلەکەمان) واتە لەساڵی 1974دا، بڵاوکراوەتەوە.

یەکێتی بابەت

لایەنێکی دی کەلەم شیعرەدا سەرنج رادەکێشێت ئەوەیە (یەکێتی بابەت) یان (زنجیرەیی باس) بەو شێوە تەقلیدییەی کەهەبووە پەیڕەو نەکراوە.

ئەمە تاڕادەیەك لەشیعرەکانی ئەنوەر شاکەلیشدا دەبینرێت.

وەك دەزانرێت ئەم یەکێتیی بابەتە دوای شیعری کلاسیك کرا بەمەرجێكو دەبوو رەچاو بکرێت، بەڵام لەم شیعرەدا رەچاو نەکراوە، بەمەش ئازادییەکی زیاترو فەزایەکی فراوانتر بەشیعرەکە بەخشراوە.

تەنانەت لەهەندێك جێگادا خوێنەر واهەست دەکات کەپەیوەندیی لەنێوان رستەو کۆپلەکاندا نییە. بەڵام لەڕاستیدا لەناوەوە یەکێتییەکی نادیار کۆیان دەکاتەوە. یەکێتییەك کە پێش ئەم بەرهەمە لە (هەیکەل)ی شیعردا بەرجەستە دەکرا، بەڵام لەم بەرهەمەدا لە (رۆح)ی شیعرەکەدا جێگیرە.

ئەم پەڕینەوەیە لەهەیکەلەوە بۆ رۆح ئێستا بووە بەشتێکی زۆر باو، بەڵام بۆ (28) ساڵ پێش ئێستا وردەکارییەکی گرنگ بووە.

خەیاڵ

لەتیف هەڵمەت لەم شیعرەدا کۆمەڵێك موغامەراتی جوانی بەرجەستەکردووە، کەتەنها خەیاڵی شاعیرانەی داهێنەرانە پەی بەو شتانە دەبات.

شوبنهاوەر دەڵێت: ((خەیاڵ یەکێکە لەو کەرەستانەی کەهەرگیز هونەرمەند لێی تێرنابێت، چونکە ئەگەر بەیارمەتی خەیاڵ نەبێت هونەرمەند ناتوانێت تێڕوانینی خۆی بۆ شتو رووداوەکان لەوێنەی بەهێزو زیندوودا گەڵاڵەبکات))[24].

ئەگەر وەکو (سەلامە موسا)ش دەڵێت:

لەژیانی رۆژانەدا ((خۆشەویستی ژیانی ژیان بێت))[25]

ئەوا دەشێت بڵێین لەدنیای ئەدەبدا (خەیاڵ رۆحی رۆحە).

لەتیف هەڵمەت لەم شیعرەدا نەك هەر خەیاڵی شاعیرانەی پێشکەشکردووین، بەڵکو خەیاڵی تەقاندۆتەوە.

جێگـای وەبیرهێنانەوەیـە لەکاتێکـدا ئـەم پرۆسـەی خـەیاڵ تەقاندنەوەیـە ئەنجامـدراوە کەهێـشتا زۆربـەی هـەرە زۆری خوێندەوارانی کـورد شـیعریان بەسوخرەکێشی سیاسـەت زانیـووە، کەهێـشتا هـەر شـیعرێك حەماسـەت بـزوێن بووبێت بەشـیعری سەرکەوتوو لەقەڵەم دراوە.

بابزانین لەتیف هەڵمەت چیکردووە:

ئەگەر (کیتس) ویستوویەتی ناوی خۆی لەسەر ئاو بنووسێ[26].

لەتیف هەڵمەت شینایی ئاسمانی شکاندووە:

(شینایی ئاسمان

وەکو چڵی یادگار

لەسەر دڵما ئەشکێنم)

شینایی ئاسمان هەزاران هەزار ساڵە ئەو بانەی لێگرتووین، لەبەرئەوە چواندنی بەیادگار زۆر شاعیرانەیە.

***

ئەگەر (سوهراب) ئاوی بەبیرەوەری دەریا زانیووە[27].

لەتیف هەڵمەت بەردی بەیادگاری خوا داناوە:

(ئەشێ ئەم بەردانە یادگاری خوابن).

بەڵام ئاخۆ هۆی چی بێت ئەم یادگارانە لەم وڵاتەی ئێمەدا زۆرن؟!

***

ئەگەر (شێرکۆ بێکەس) لەکازیوەدا (فورات)ی فێری کۆکەکۆك کردبێت[28].

لەتیف هەڵمەت (8) ساڵ پێشتر شەپۆلی دەریای وەستاندووەو فێری پرسیارو وەڵامی کردووە:

(شەپۆلی دەریایەکم وەستان

لێم پرسی بۆکوێ

وتی نازانم).

وێنەیەکی چەند پڕ لەجووڵەو ئیحا بەخش‌و شاعیرانەیە، ئیحای بێهودەیی دەبەخشێت.

ئەدی گەورەترین مەرگەساتی ئێمە لەوەدا نییە کەنازانین بۆ کوێ دەچین؟!

****

ئەگەر (محەمەد عومەر عوسمان) لەدیوانی (لەغوربەتا)دا.

سەری خۆی کردووە بەدەفتەرو ساڵان بەتاڵی سپی یادیان تیا نووسیوەتەوە[29].

لەتیف هەڵمەت (15) ساڵ پێشتر.

هەورازەکانی کردووە بەدەفتەرو بە (شوێن پێ) یادگاری تێدا تۆمارکردوون:

(باشوێن پێکانمان

لەم هەورازانەدا

بکەین بەیادگار).

بۆچی شوێن پێ؟! لەوانەیە لەبەر ئەوەبێت دەستمان کۆتبەندکراوە.

***

ئەگەر (بەختیار عەلی) لەگوناهو کەرنەڤاڵدا:

دەستەسڕی بەنێو چاوانی (با)وە، بەستووە[30].

لەتیف هەڵمەت (21) ساڵ پێشتر:

چۆتە ناو بارانەوەو زامە خەمناکەکانیانی دۆزیوەتەوە:

(زامی بارانەکان

وەك دەمی مردوو خەمناکە).

زۆر جار کەباران دەبارێتو ئاوێزانی خۆڵ دەبێت، بۆنێکی غەریب پەیدا دەبێت.

تۆبڵێی باران لەتاو زامەکانی بێت ئەو بۆنە دەربدات؟!

تۆبڵێی خۆڵ (دیتۆڵ)ی برینەکانی باران بێت؟!

زمان

لەم شیعرەدا هەنگاو بەرەو زمانێکی نوێ نراوە، پەیوەندی نوێ لەنێوان وشەکاندا دروستکراوەو گیانی تازەیان پێبەخشراوە.

باتەماشای ئەم تەعبیرانە بکەین:

(تەرمی تاریکی) باشە تاریکی دەستی لێدەدرێت، تاوەکو تەرمی هەبێت؟!

ئایا ئەمە بەگیانلەبەرکردنی شتە بێگیانەکان نییە؟!

ئەی (شالقی هەتاو) بەدرەختکردنی هەتاو ناگەیەنێت؟!

(چڵی یادگار) ئایا ئەمە دەستگیکردنی شتێکی نابەرجەستە نییە بەشتێکی بەرجەستە؟!

(چپەی رەشایی) ئاخۆ رەشایی هەر لەخۆیەوە لەچپە ناچێت؟!

بازیاتر ورد بینەوە:

(چپە)- (نابینرێت)، بۆن ناکرێت، تام ناکرێت، دەستی لێنادرێت، بەڵام (دەبیسترێت).

(رەشایی)- (نابیسترێت) بۆن ناکرێت، تام ناکرێت، دەستی لێنادرێت، بەڵام (دەبینرێت).

ئاخۆ ئەمە خەیاڵێکی جوان نییە شاعیرێك بیری لەوە کردۆتەوە هەستەکان بنێرێتە هانای یەکەوە، بۆ ئەوەی ئەگەر بەیەکێکیان نەکرا بەدووانیان شتێکی نوێی بۆ دەستگیربکەن؟!

ئەی (زامی باران) بەمرۆڤکردنی باران ناگەیەنێت؟!

ئاخۆ پێش لەتیف هەڵمەت ئەم تەعبیرانە بەکارهێنراون:

(چڵی ئاگر، چرۆی پشکۆ، لقی بەفر، لوولەی خەم، سێبەری هەنگاو، گڵێنەی تارمایی، تینوێتی رۆژگار، هەردەی شەو، پێی تەمەن، درزی پیت، باوەشی ماندوو...).. هتد.

وێنە

ئەم شیعرە کۆمەڵێك وێنەی شیعریی ناسكو پڕ جووڵەو هەستبزوێنی تێدایە، کەتاڕادەیەکی باش نوێگەریی‌و هونەرمەندییان تێدا دەبینرێت:

بەو کۆترەم وت کەلەسەر

منارەی مزگەوتێکی وێرانا

شاباڵەکانی رائەوەشان

چیت پێیە؟

وتی لقێك بەفر.

ئەگەر((دوای تەواوبوونی لافاوەکەی نوح باڵندەیەك -وەك رەمزی رزگاربوون- چڵە زەیتونێکی هێنابێ..))(31)

لای لەتیف هەڵمەت دوای وێرانبوونی مزگەوتەکە، کۆترێك (وەك نیشانەی ئومێد) لقە بەفرێکی هێناوە.

ئەم وێنەیە دەشێت بکرێتە سێ بەشەوە: لەبەشی یەکەمدا وەك تابلۆیەکی شێوەکاری خۆی دەنوێنێت (مزگەوتێکی ویران کۆترێك بەسەر منارەکەیەوە هەڵنیشتووە).

لەبەشی دووەمدا لەوێنەیەکی سینەمایی دەچێت، جووڵەیەکی جوانو ئومێد بەخشی خراوەتە سەر، کە لەهونەری شێوەکاریدا بەرجەستەکردنی گرانە.

(کۆترەکە شاباڵ رادەوەشێنێ).

لەبەشی سێیەمدا دەبێتە وێنەیەکی شیعریی پەتی، شتێکی دەخرێتە سەر کە مەگەر هەر لەجیهانی ئەفسوناوی شیعردا پەی بەشتی ئاوها ببرێت:

(کۆترەکە لقێك بەفری پێیە).

***

(مەمکی خۆشەویستەکەم دەریای زێڕە

چاوی خۆشەویستەکەم کانگای زیوە

لەشی خۆشەویستەکەم چاوگەی روناکییە).

لەم وێنەیەدا ئەگەرچی وەك هونەری رەوانبێژی تەنها لێکچواندن (تشبیه) دەبینرێت، ئەگەرچی زۆر ساکار دێتە بەرچاو، بەڵام لەڕاستیدا وێنەیەکی جوانە. نیشتمانێك لەشێوەی ئافرەتێکدا خۆی دەنوێنێت، لەشی دنیایەکە لەڕووناکی، مەمکی دوو دەریایە لەزێڕ، چاوی کانگای زیوە، ئاخۆ ئەگەر هونەرمەندێکی شێوەکار ئەم وێنەیە بکات بەتابلۆ چی بریسکو باسکێك دەخولقێنێت..؟!

***

(زەوییەکەی من بەسەر شانمەوە نوقمی تەمە).

وێنەیەکی چەند دڵگێشە (مرۆڤێك-میللەتێك)، (زەوییەکەی-نیشتمانەکەی)بەسەر شانییەوە هەڵگرتبێتو لە تەما نقووم بووبێت.

ئەم وێنە شیعرییە گوزارشتێکی هونەرمەندایە لەمەرگەساتی ئێمە بەدەست زەوییەکەمانەوەو هەروەها لەمەرگەساتی زەوییەکەشمان بەدەست ئێمەوە.

کەس وەك ئێمە هەست بەقورسایی زەوییەکەی خۆی ناکات، (زۆر جوانی بۆ چووە کەدەڵێت بەسەر شانمەوە)، بەڵام لەڕاستیدا هۆی مەرگەساتی خۆمانو نقوومبوونی زەوییەکەشمان لەتەمدا، هەر بۆخۆمان دەگەڕێتەوە.

***

دایە دەرگاکان بکەنەوە

واباوكم ئەگەڕێتەوە

باوەشی ماندووی

پڕە لەشالقی هەتاو

ئەم وێنەیە كەدوا كۆپلەی شیعرەكەیە، لەنمایشێكی شانۆی برێختی دەچێت، شاعیر وەك دەرهێنەرێك كەدەیەوێت بینەرانیش بەشداری شانۆییەكەی بكەن، زەمینە بۆ (رووداوێك-وێنەیەكی شیعری پڕ جوولە) خۆشدەكات. بەلاّم پێش رووداو رسكانی، بۆ ناو مێشكی خوێنەری دەگوازێتەوە.

لەشیعرەكەدا: دەرگاكان داخراون، كوڕو دایكێك چاوەڕوانی هاتنەوەی باوكێكن، كەبەدووی هەتاودا وێڵو ماندووە.

لەناو مێشكی خوێنەردا: دایك (دوای ئەوەی لەشیعرەكەدا مژدەی هاتنەوەی باوك لەكوڕەكەی دەبیستێت). دەرگاكان دەكاتەوە.

باوك دێتە ژوورەوەو بە (شالقی هەتاو) كۆتایی بە چاوەڕوانیی دایكو كوڕەكە دەهێنێت.

هەتاو ژووە بێنازەكەیان لەخەو هەڵدەستێنێت..!!

******

<u>سەرچاوەو پەراوێزەكان:</u>

1-ئەنوەر مەسیفی جاریكی تر خۆربارن. (بەغداد:1984)، ل5.

2-هەندێ شاعیری حەفتاكان هەن پێموایە ناكرێت باسی ئەو سەردەمە بكرێتو باز بەسەر ناوی ئەواندا بدرێت، لەوانە: (سەلاّح شوان، ئەنوەر قادر، رفیق سابیر، سەلام محەمەد، محەمەدی حەمە باقی، سەعدوللاّ پەرۆش، عەبدوللاّ عەباس، سامی شۆڕش، نەوزاد رەفعەت، عەباس عەبدوللاّ یوسفو هەندێ ناوی دیكەش...). بەتایبەتی (ئەنوەر قادرو رەفیق سابیر) كە بێگومان (زریان)ەكەی ئەنوەر قادر یەكێك لەجوانترین دیوانەكانی شیعری كوردییەو من وەكو خۆم ئەوەندە ئەو دیوانەم خۆشدەوێت كەناوی كوڕە گەورەكەی خۆمم بەناوی ئەو دیوانەوە ناوناوە. رەفیق سابیریش لەوكاتەوە تائێستا لەبەخششی گەورەو بەردەوام دایەو بەبڕوای من یەكێكە لەشاعیرە هەرە گەورەو بەدەسەلاّتەكانی شیعری كوردی.

بەلاّم ئەم شاعیرانە (مەبەستم ئەو -10- كەسەیە كەناوم بردن) هەندێكیان دوای سالّی حەفتا یان بابلێم دوای (خواو شارە بچكۆلەكەمان) دەستیان بەنووسینو بلاّوكردنەوە كردووە، هەندێكیشیان ئەگەرچی زووتر بەرهەمیان هەبووە، بەلاّم لەو مێژووە بەدواوە توانیویانە بوونی خۆیان بسەلێنن، لەبەرئەوە نەكەوتنە نێو بازنەی ئەم باسەوە، داوای لێبوردنیان لێدەكەم.

3-محەمەد باوەكر.لەپەراوێزی پرۆژەی هەشتاكاندا، گۆڤاری (رامان) ژمارە (21)سالّی 998، ل212.

4-د.محەمەد بەكر محەمەد.پەخشانە شیعری كوردی: تەكنۆ-سیمانتیكی گوتاری شیعری.گۆڤاری(رامان) ژمارە(21)سالّی998، ل8.

5-لەتیف هەڵمەت. لە(كفری)یەوە بۆ كۆتاییەكان. گۆڤاری (مامۆستای كورد) ژمارە (30-31)، ل18.

6-لەشیعری (شایی شەهید)ی شێركۆ بێكەس خۆیەوە، وەرگیراوە.

7-بڕوانە: برکه الخیال الالهامیه و عفویه الحدپ الشعری عند الشاعر الکردی (شیرکو بیکەس). بقلم صالح العیاری. مجلە (پەیڤین) عدد (3)سنە 998، ص201

8-لە (كفری)یەوە بۆ كۆتاییەكان، ل17.

9-لگیف حامد البرزنجی. مستلزمات الیورە و التجدید فی الشعر الکردی المعاصر.جریدە (التئخی) العدد (؟)سنە 1970.

10- له (كفرى)يەوە بۆ كۆتاييەكان، ل14.

11-هەمان سەرچاوە، ل15.

12-كەمال ميراودەلی .لەتيف هەڵمەت وەك دياردەيەكی شيعری نوێ: سەرنجێك لەخواو شارە بچكۆلەكەمان. گۆڤاری (هەتاوی ئەدەبی) ژمارە (4-5) ساڵی1996.

13-لە (كفرى)يەوە بۆ كۆتاييەكان، ل18.

14-نەجات حەميد ئەحمەد.چەند سەرنجێكی ئەدەبیو زەقبوونەوەی خود لەناو وەهمێكدا پاشكۆی (ئەدەبو هونەری برايەتی) ژمارە(45)ساڵی 1997

15-تاشكۆفەی سووری كراسێك. كۆمەڵە شيعرێكی ئەحمەد شاملو.وەرگێڕانی ناسر حسامی.ساڵی(؟)، ل11.

16-ئەم شيعرە ئەگەرچی وەكو كەمال ميراودەلی دەڵێت:

((هەر لەو كاتەدا -مەبەست لەساڵی حەفتايە- دەنگدانەوەيەكی زۆری هەبوو، لەبەر نائاسايی ناونيشانو ناوەڕۆكو بيرەكانی، لەبەر ئەو ياخيبوونەی تێيدايە))،كەچی ئەوەندەی من ئاگادارىم، جگە لەكەمال ميراودەلی كەس لەسەر ئەم شيعرەی نەنووسيووە. (ميراودەلی)ش تيژتێپەڕانەو لەميانەی نووسينێكدا كەسەرنجێكە لەگشت ديوانەكە، ئەم چەند دێڕەی تۆمار كردووە:

((ئەم كوولەكانە ئەشكێنم- هەر ناونيشانەكە ريتمێكی سەيرو ياخيانەی هەبوو، بەڕواڵەت كوولەكە بۆ؟ كوولەكەی هەزار چی كردووە؟ بەناوەڕۆك كوولەكە رەمزی بيچمی زۆر شتی ناشيرينە، هەر خۆی پەيامەكە پەيامی ياخيبوونە، زمانێكی تازەی ياخيبوونێكی شيرينو شێتانەيە...ئەم ياخيبوونە، ئەم شوورەييە، ئەم رەفزە بۆ باوو وەستاوو چەقيوو مەييوو مردو و تابوتاوييە. لەگەڵ گەشەی شيعريدا گەشە دەكاو هەميشە روخسارێكی بەهێزو گەشی لەتيف-ی دياردەيە)). بڕوانەگۆڤاری(هەتاوی ئەدەبی) ژمارە(4-5)ساڵی 1996.

17-وحيدالدين خان .الدين ڤي مواجهه العلم. ترجمه: ڤفر الاسلام خان.سنه(؟)، ص113.

18-بڕوانە ئەم دوو سەرچاوەيە:

يەكەم: حەمە سەعيد حەسەن. گەڕان لەدووی خود. گۆڤاری (رامان) ژمارە(21)ساڵی 1998، ل12.

دووەم: سامی مهدی. افق الحداپه و حداپه النمگ.(بغداد: 1988)ص85.

19-كەمال ميراودەلی .لەتيف هەڵمەت وەك دياردەيەكی شيعری نوێ...گۆڤاری(هەتاوی ئەدەبی) ژمارە(4-5)، ساڵی 1996.

تێبينی:

ئەوەندەی من ئاگادارىم پێش لەتيف هەڵمەت (كامەران موكری) لەشيعری (لەدايكبوونی ئينسانێك)دا، كە لە رۆژنامەی(ژين)ی ژمارە (1215)ی ساڵی1954 دا بلاوكراوەتەوە، هەوڵێكی سادەو سارەتايی داوە بۆ رووخاندنی ديواری نێوان شيعرو پەخشان، بەڵام نەيتوانيوە ئەم كارە بەسەركەوتوويی ئەنجام بدات، هەر ئەم شيعرە بووەو ئيتر نەچۆتەوە سەری، تەنانەت بەبەڵگەی ئەوەی ئەم شيعرەی لەديوانەكانيدا چاپ نەكردووە لێشی پەشيمان بۆتەوە.

هەروەها وەك لەتيف هەڵمەت دەڵێت: ((-برايم ئەحمەدو نوری وەشتی-ش لەسەردەمی خۆياندا هەندێ تاقيكردنەوەيان لەبواری شيعری سەربەستدا هەيەو دەست پێشخەرييان كردووە، ئەگەر خۆيان ئەو تاقيكردنەوانە بەشيعر بزانن)).

بەهەرحاڵ دەتوانين بڵێين، لەتيف هەڵمەت يەكەمين شاعيری كوردە كەبەم شێوە پێشكەوتووەو لەديوانێكدا ئەم تاقيكردنەوەيەی بەئەنجام گەياندووە. لای لەتيف هەڵمەت تاقيكردنەوەكە كامڵ بووە، هەروەك لەئەدەبی (عەرەبی)شدا پێش (ئونسی ئەلحاج و ئەدۆنيس) ئەمين رەيحانیو جوبران خەليل جوبران هەوڵيان لەو بوارەدا هەبووە، بەڵام لای (ئونسی ئەلحاج و ئەدۆنيس) تاقيكردنەوەكە خەملێووە. بڕوانە ئەم دوو سەرچاوەيە:

يەكەم : د.علی جواد گاهر.نحو الشعر الحر (بغداد:سنه 1997).

دووەم: سامی مهدی.افق الحداپه و حداپه النمگ(بغداد: 1998).

20-كەمال ميراودەلی .لەتيف هەڵمەت وەك دياردەيەكی... گۆڤاری (هەتاوی ئەدەبی) ژمارە(4-5)ساڵی 1996.

21-چاوپێکەوتن. لەتیف هەڵمەت. گۆڤاری (رامان) ژمارە(3)ساڵی(1996)، ل36.

22-بڕوانە:چاوپێکەوتن لەگەڵ شێرکۆ بێکەس. گۆڤاری (خاك) ژمارە (15)، ساڵی 1998.

23-لەتیف هەڵمەت وەك دیاردەیەکی.... هەتاوی ئەدەبی (4-5).

24-محمدرچا مبارك . اللغە الشعریە فی الخگاب النقد العربی.. (بغداد: 1993) ص165.

25-سلامە موسی .احادیپ الی الشباب .سنە (؟)ص 190.

26-بڕوانە:چاوپیکەوتن. محەمەد عومەر عوسمان.گۆڤاری (رامان) ژمارە(3) ساڵی(1996)، ل40.

27-سوهراب سپیهری.دەنگی پێی ئاو.وەرگێڕانی: رێبوار سیوەیلی.ساڵی(؟).

28-شێرکۆ بێکەس.کازیوە(سلێمانی: 1978)، ل40.

29-محەمەد عومەر عوسمان.لەغوربەتا(سلێمانی: 1985)، ل40.

30- بەختیار عەلی .گوناه و کەرنەڤاڵ (سلێمانی: 1991)، ل27.

31-أ.گەربۆفسکی.نهێنی کۆنترین میژوو.وەرگێڕانی: جەلال تەقی(سلێمانی: 1980)، ل20.